सर्लाही जिल्लाको कक्षा एघारमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको चिठीलेखन क्षमताको अध्ययन

जनक बहादुर बम्जन

परीक्षा क्रमाङ्क : २८१८१७

त्रि.वि.दर्ता नं :९-२-२९-१०३८-२००९

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षाअन्तर्गत

स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्ष (नेपा.शि.५९८) पाठ्यांशको

प्रयोजनार्थ प्रस्तुत

शोधपत्र

शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

त्रि.वि. कीर्तिपुर

२०७५/ 2018

सर्लाही जिल्लाको कक्षा एघारमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको चिठीलेखन क्षमताको अध्ययन जनक बहादुर बम्जन २०७५/ 2018

निर्देशकको सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली भाषा शिक्षा विभाग स्नातकोत्तर (एम.एड.) तह नेपाली शिक्षा ५९८ को पाठ्यांशको प्रयोजनको लागि प्रस्तुत **सर्लाही जिल्लाको कक्षा एघारमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको चिठीलेखन क्षमताको अध्ययन** शीर्षकको यो शोधपत्र छात्र जनक बहादुर बम्जनले मेरो निर्देशनमा अत्यन्त मेहनत र परिश्रमपूर्वक तयार पार्नुभएको प्रस्तुत शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

....

प्रा. डा. रामप्रसाद भट्टराई

(शोधनिर्देशक)

मीत : २०७५/९/१०

Date : 25 Dec, 2018

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

शिक्षाशास्त्र सङ्काय

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग कीर्तिपुर

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, कीर्तिपुरका छात्र जनक बहादुर बम्जनले तयार पार्नुभएको **सर्लाही जिल्लाको कक्षा एघारमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको चिठीलेखन क्षमताको अध्ययन** शीर्षकको यो शोधपत्र स्नातकोत्तर उपाधिका लागि उपयुक्त ठहरिएकाले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोत्रपत्र मूल्याङ्कन समिति

क.स.	**नाम**	**हस्ताक्षर**
१.	प्रा.डा. रामप्रसाद भट्टराई (विभागीय प्रमुख/शोध निर्देशक)	....
२.	.... (वाह्य परिक्षक)	....

मिति : २०७५/९/१०

Date : 25 Dec, 2018

कृतज्ञताज्ञापन पत्र

शोधकार्य आफैँमा जटिल र महत्वपूर्ण कार्य हो । शोधकार्यलाई पूर्णता दिनका लागि मेहनत तथा परिश्रमको आवश्यकता पर्दछ । प्रस्तुत शोधकार्य सर्लाही जिल्लाका कक्षा एघारमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको चिठीलेखन क्षमताको अध्ययनमा केन्द्रित भई अगाडि बढेको छ । यस शोधकार्य पूरा गर्नका लागि आ-आफ्नो स्थान र क्षेत्रबाट निरन्तर सहयोग र सल्लाह दिनुहुने सम्पूर्ण व्यक्तित्वहरूप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्न चाहान्छु ।

प्रस्तुत **सर्लाही जिल्लाको कक्षा एघारमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको चिठीलेखन क्षमताको अध्ययन** शीर्षकको शोधकार्य नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत एम.एड. दोस्रो वर्षको नेपा.शि ५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ तयार पारिएको छ । प्रस्तुत शोधकार्यलाई अगाडि बढाउनका लागि सामग्री निर्माण, तथ्याङ्क सङ्कलन र विश्लेषण तथा परिमार्जन गरी अन्तिम रूप दिनका लागि आफ्नो व्यस्ततालाई प्रवाह नगरी समय दिनुहुने शोध निर्देशक श्रदेय गुरु प्रा.डा रामप्रसाद भट्टराईप्रति म हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्न चाहन्छु । उहाँको प्रेरणा, उत्साह, अमुल्य सल्लाह एवम् सुझाव नपाएको भए यो शोधपत्र तयार हुने थिएन । यस सफलताको प्रथम श्रेय श्रदेय गुरूलाई दिदैं उहाँप्रति आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु । समयमै शोध प्रस्ताव स्वीकृत गरी कार्य थालनी गर्न सहयोग पुऱ्याउनु हुने नेपाली भाषा शिक्षा विभागका विभागीय प्रमुख प्रा.डा.रामप्रसाद भट्टराई लगायतका सम्पूर्ण गुरु वर्गप्रति पनि म कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

यस शोधकार्यका लागि आवश्यक सामग्री सङ्कलन गर्न सहयोग पुऱ्याउने जनज्योति उच्च माध्यमिक विद्यालय, श्री जनज्योति बहुमुखी क्यम्पस, नारायण उच्च माध्यमिक विद्यालय, श्री जनजागृति माध्यमिक विद्यालय, सनराइज इङ्गलिस बोर्डिङ् स्कुल, लालीगुराँस एकेडेमी, आइडिएल के. एकेडेमी, अर्किड इन्टरनेशनलका सम्पूर्ण प्रधानाध्यापक तथा शिक्षक वर्ग एवम् विद्यार्थी भाइबहिनीहरूप्रति पनि हार्दिक आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु । साथै शोधपत्र सम्पन्न गर्न सल्लाह सुझाव दिई सहयोग गर्ने मेरो आत्मीय मित्र ऋषिराम ढकालप्रति आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु । अन्त्यमा प्रस्तुत शोधपत्र सम्पन्न गर्न आवश्यक सल्लाह सुझाव दिई सहयोग गर्ने मेरा समपूर्ण साथीहरू र मलाई यहाँ सम्म आफनो जिम्मेवारी निर्भाह गरी यस स्थानसम्म ल्याउनुहुने आदरणीय बुवा बेचु बम्जन, आमा

खुइलीमाया बम्जन, भाई प्रेम बम्जन र बहिनी स्मृति बम्जन परिवारप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु ।

अन्त्यमा प्रस्तुत शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली भाषा शिक्षा विभागको शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति समक्ष पेश गर्दछु ।

शोधार्थी

जनकबहादुर बम्जन

शोधसार

प्रस्तुत 'सर्लाही जिल्लाको कक्षा एघारमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको चिठीलेखन क्षमताको अध्ययन' शीर्षकको शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभाग अन्तरर्गत स्नातकोत्तर तह वर्षको पाठ्यांश नेपाली शिक्षा ५९८ पाठ्यांशको परिपूर्तिका लागि तयार गरिएको हो ।

यस शोधकार्य सर्लाही जिल्लाका कक्षा एघारमा अध्ययनत विद्यार्थीहरूको चिठीलेखन क्षमता पहिल्याउनु, नेपाली पहिलो भाषी र दोस्रो भाषी विद्यार्थीहरूको चिठीलेखन क्षमताको स्थिति पत्ता लगाउनु, छात्र र छात्राहरूको चिठीलेखन क्षमताको तुलनात्मक स्थिति पत्ता लगाउनु, सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको चिठिलेखन क्षमताको विश्लेषण गर्नु जस्ता उद्देश्यहरूमा केन्द्रित रहेको छ ।

सर्लाही जिल्लाका ४ सामुदायिक र ४ संस्थागत गरी जम्मा ८ वटा विद्यालयलाई प्रतिनिधि विद्यालयका रूपमा समावेश गरिएका छन् । प्रत्येक सामुदायिक र संथागत विद्यालयबाट ४०/४० जना गरी जम्मा ८० जना छात्र /छात्रा विद्यार्थीहरूलाई नमुना जनसङ्ख्याका रूपमा छनोट गरिएको छ ।

प्रस्तुत शोधकार्य सर्लाही जिल्लाको कक्षा एघारमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको चिठिलेखन क्षमतामा केन्द्रित हुने छ । प्रस्तुत शोध अध्ययनमा प्रत्यक्ष रूपमा विद्यार्थीहरूलाई समावेश गराइनुपर्ने भएकोले विद्यार्थीहरूको चिठीलेखन क्षमताका लागि विषय विशेषज्ञको सहयोगमा प्रश्नपत्र निर्माण गरी विषय शिक्षकको अनुगमन तथा परामर्शमा परीक्षा लिई परीक्षण गरिएको छ । यस शोधकार्यलाई सम्पन्न गर्नका लागि प्रत्यक्ष रूपमा विद्यालयमा गई विद्यार्थीहरूलाई प्रश्नावलीमा आधारित भई चिठी लेख्न लगाई सामग्री सङकलन गरिएको छ । उक्त सङ्कलित सामग्रीका आधारमा तथ्याङ्कको व्याख्या र विश्लेषण गरिएको छ । प्रस्तुत शोधकार्यका प्रमुख निष्कर्षहरू निम्नानुसार रहेको छ :

समग्रमा विद्यार्थीहरूको अङ्क प्रक्रियालाई हेर्दा निम्न श्रेणीका विद्यार्थी सङ्ख्या १८ जना, मध्यम श्रेणीका विद्यार्थी सङ्ख्या ३७ जना, उच्च श्रेणीका विद्यार्थी सङ्ख्य २० जना र अति उच्च श्रेणीमा ५ जना विद्यार्थी सङ्ख्या रहेको पाइयो । लैङ्गिक आधारमा छात्र

विद्यार्थीहरूको चिठिलेखन क्षमताको प्रप्ताङ्क विश्लेषणबाट निम्न श्रेणीमा ३७.५ प्रतिशत, मध्यम श्रेणीमा ४५.५ प्रतिशत, उच्च श्रेणीमा १७.५ प्रतिशत र अति उच्च श्रेणीमा २.५ प्रतिशत रहेको पाइयो । त्यस्तै लैङ्गिक आधारमा छात्राहरूका चिठीलेखन क्षमताको तुलनात्मक विश्लेषणबाट निम्न श्रेणीमा ७.५ प्रतिशत, मध्यममा ५० प्रतिशत, उच्चमा ३२.५ प्रतिशत र अति उच्च श्रेणीमा १० प्रतिशत रहेको पाइयो । लैङ्गिक आधारमा छात्र/छात्राहरूका चिठीलेखन क्षमताको तुलनात्मक विश्लेषण गर्दा निम्नमा ३० प्रतिशत छात्र, मध्यममा ७.५ प्रतिशत छात्रा, उच्चमा १५ प्रतिशत छात्रा र अति उच्च श्रेणीम ३ प्रतिशत अङ्क छात्रा बढी रहेको छ ।

नेपाली पहिलो भाषी विद्यार्थीहरूको चिठीलेखन क्षमताको अध्ययनबाट प्राप्त नतिजा अनुसार निम्न श्रेणीमा २० प्रतिशत, मध्ययमा ५१.४२ प्रतिशत, उच्चमा २० र अति उच्च श्रेणीमा ८.५७ प्रतिशत विद्यार्थीहरू रहेका छन् । भाषिक आधारमा नेपाली दोस्रो भाषी विद्यार्थीहरूको चिठीलेखन क्षमता परिक्षणबाट प्राप्त तथ्याङ्कलाई विश्लेषण गर्दा निम्न श्रेणीमा २१.२२ प्रतिशत, मध्यम श्रेणीमा ४६ प्रतिशत, उच्च श्रेणीमा २६.६६ र अति उच्च श्रेणीमा ४.४४ प्रतिशत रहेका छन् । समग्रमा नेपाली दोस्रो भाषी भन्दा नेपाली पहिलो भाषी विद्यार्थीहरूको चिठीलेखन क्षमता बढी रहेको देखिन्छ । सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको चिठीलेखन क्षमताको प्रतिशताङ्क गणना गर्दा निम्नमा २५ प्रतिशत, मध्ययमा ५० प्रतिशत, उच्चमा १७.५ प्रतिशत र अति उच्चमा ७.५ प्रतिशत रहेको पाइयो । संस्थागत विद्यायलका विद्यार्थीहरूको चिठीलेखन क्षमताको प्रतिशताङ्क गणना गर्दा निम्न श्रेणीका १७.५ प्रतिशत, मध्यमका ५० प्रतिशत, उच्च श्रेणीका १७.५ प्रतिशत र अति उच्च श्रेणीमा ७.५ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । समग्रमा मध्यम श्रेणीमा समुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको क्षमता सर्वाधिक रहेको, उच्च श्रेणीमा संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको सामुदायिक विद्यालयका भन्दा बढी र निम्न श्रेणीमा संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थी सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीभन्दा बढी रहेको पाइन्छ ।

विषयसूचि

अध्याय एक

शोधपरिचय

शीर्षक	पेज नं
१.१ शोधशीर्षक	१
१.२ शोध प्रयोजन	१
१.३ समस्या कथन	१
१.४ शोधको उद्देश्य	२
१.५ पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.६ पुस्तक समीक्षा	३
१.६.१ शोधकार्यको पुनरावलोकन	६
१.७ अध्ययनको सिमाङ्कन	१०
१.८ अध्ययन विधि	१०
१.८.१ जनसङ्ख्या	१०
१.८.२ प्रतिनिधि नमुना	११
१.८.३ सामग्रीको निर्माण	११
१.८.४ पूर्व परीक्षण	११
१.८.५ प्रश्नावलीको कार्यान्वयन	११
१.८.६ तथ्याङ्क सङ्कलनको स्रोत	११
क) प्राथमिक स्रोत	१२
ख) द्वितीय स्रोत	१२
१.८.७ तथ्याङ्को विश्लेषण	१२
१.९ अध्ययनको रूपरेखा	१२

अध्याय दुई

चिठीका सैद्धान्तिक परिचय

२.१ चिठीका सैद्धान्तिक परिचय	१३
२.२ चिठीको वर्गीकरण/प्रकार	१४
२.२.१ औपचारिक चिठी	१४

२.२.२ अनौपचारिक चिठी १४

२.३ भाषा पाठ्यक्रम पाठ्यपुस्तक र लेखाइ सीप १५

२.३.१ भाषा पाठ्क्रम १५

२.३.२ भाषा पाठ्यपुस्तक १६

२.३.३ लेखाइ सीप १७

२.४ लेखाइ सीपको आवश्यकता र महत्त्व १८

२.५ लेखाइ सीपको विकासमा चिठीलेखनको स्थान र भूमिका १९

२.६ विद्यालय तहमा चिठी शिक्षणको प्रयोजन २०

२.७ विद्यालय तहमा वर्तमान पाठ्क्रमहरूमा चिठीको स्थान र शिक्षण प्रक्रिया २१

२.७.१ प्राथमिक शिक्षा पाठ्क्रम २०६५ (परिमार्जित संस्करण) २१

२.७.२ निम्न माध्यमिक पाठ्यक्रम, २०६४ (दो.सं) २२

२.७.३ माध्यमिक शिक्षा पाठ्क्रम, २०६५ (पुनः मुद्रण) २३

२.८ सारांश २४

अध्याय तीन

अध्ययन विधि र प्रक्रिया

३.१ अनुसन्धानको ढाँचा २५

३.२ अध्ययन विधि २५

३.३ अध्ययन प्रक्रिया २५

३.३.१ जनसङ्ख्याको पहिचान २५

३.३.२ तथ्याङ्क सङ्कलन २६

३.३.३ सामग्रीको व्याख्या विश्लेषण २७

३.३.४ व्यक्तिगत चिठीलेखन सम्बन्धी मूल्याङ्कनका आधारहरू २८

अध्याय चार

व्याख्या र विश्लेषण

४.१ समग्र विद्यार्थीहरूको चिठीलेखन क्षमताको अध्ययन २९

४.२ भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा विद्यार्थीहरूको चिठिलेखन क्षमता ३६

४.२.१ नेपाली पहिलो भाषी विद्यार्थीहरूको चिठीलेखन क्षमताको विश्लेषण ३७

४.२.२ नेपाली दोस्रो भाषी विद्यार्थीहरूको चिठिलेखन क्षमताको विश्लेषण ३८

४.२.३ नेपाली पहिलो भाषी र दोस्रो भाषी विद्यार्थीहरूको चिठीलेखन क्षमताको तुलनात्मक अध्ययन ३९
४.२.४ नेपाली दोस्रो भाषी छात्र र छात्राको चिठीलेखन क्षमताको उपलब्धी ४१
४.३ लैङ्गिक आधारमा विद्यार्थीहरूको चिठीलेखन क्षमताको अध्ययन ४२
४.३.१ छात्रहरूको चिठीलेखन क्षमताको विश्लेषण ४३
४.३.२ छात्राहरूको चिठीलेखन क्षमताको विश्लेषण ४४
४.३.३ छात्र र छात्राहरू बीचको चिठीलेखन क्षमताको तुलनात्मक विश्लेषण ४५
४.४ सामुदायिक र संस्थागत विद्यालय विद्यार्थीहरूको चिठीलेखन क्षमताको स्थिति ४७
४.४.१ सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको चिठीलेखन क्षमताको स्थिति ४७
४.४.२ संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको चिठीलेखन क्षमताको स्थिति ४९
४.४.३ सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको चिठीलेखन क्षमताको तुलनात्मक अध्ययन ५०

अध्याय पाँच

सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता

५.१ सारांश ५३
५.२ निष्कर्ष ५४
५.३ उपयोगिता ५५
५.३.१ नीतिगत ५५
५.३.२ प्रयोगगत तह ५६
सन्दर्भसामग्री ५८
परिशिष्ट ६०
व्यक्तिवृत्त ६६

तालिका सूची

तालिका नं. १	तथ्याङ्क सङ्कलनका क्रममा छनोट गरिएका विद्यार्थीहरूको समग्र प्राप्ताङ्क	३५
तालिका नं. २	नेपाली पहिलो भाषी विद्यार्थीहरूको चिठीलेखन क्षमता	३७
तालिका नं. ३	नेपाली दोस्रो भाषी विद्यार्थीहरूको चिठीलेखन क्षमता	३८
तालिका नं. ४	नेपाली पहिलो भाषी र दोस्रो भाषी विद्यार्थीहरूको चिठिलेखन क्षमताको तुलना अध्ययन	४०
तालिका नं.५	नेपाली दोस्रो भाषी छात्र र छात्राको चिठीलेखन क्षमताको उपलब्धी	४२
तालिका नं. ६	छात्रहरूको चिठीलेखन क्षमता	४३
तालिका नं. ७	छात्राहरूको चिठीलेखन क्षमता	४४
तालिका नं ८	छात्र र छात्रहरूको चिठीलेखन क्षमताको तुलनात्मक विश्लेषण	४६
तालिका नं ९	सामुदायिक विद्यालयका र छात्रहरूको चिठीलेखन क्षमताको तुलना	४८
तालिका नं १०	संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको चिठीलेखन क्षमताको उपलब्धी	४९
तालकिा नं. ११	सामुदयिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको चिठीलेखन क्षमताको तुलना	५०

स्तम्भचित्र सूचि

स्तम्भचित्र नं. १	नेपाली पहिलो भाषी विद्यार्थीहरूको चिठीलेखन क्षमताको उपलब्धी	३८
स्तम्भचित्र नं. २	नेपाली दोस्रो भाषी विद्यार्थीहरूको चिठीलेखन क्षमताको उपलब्धी	३९
स्तम्भचित्र नं. ३	नेपाली पहिलो भाषी छात्र र छात्राको चिठीलेखन क्षमताको उपलब्धी	४१
स्तम्भचित्र नं. ४	नेपाली दोस्रो भाषी छात्र र छात्राको चिठीलेखन क्षमताको उपलब्धी	४२
स्तम्भचित्र नं.५	छात्रहरूको चिठीलेखन क्षमताको उपलब्धी	४४
स्तम्भचित्र नं. ६	छात्राहरूको चिठीलेखन क्षमताको उपलब्धी	४५
स्तम्भचित्र नं. ७	छात्र र छात्राहरू बीचको चिठीलेखन क्षमताको उपलब्धी	४७
स्तम्भचित्र नं. ८	सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको चिठीलेखन क्षमताको उपलब्धी	४८
स्तम्भचित्र नं. ९	संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको चिठीलेखन क्षमताको उपलब्धी	५०
स्तम्भचित्र नं. १०	सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको चिठीलेखन क्षमताको तुलना	५२

सङ्क्षेपिकृत शब्दसूची

सङ्क्षिप्त रूप	पूर्ण रुप
आ.प्रा.	आंशिक प्राध्यापक
उप.प्रा.	उप प्राध्यापक
वि.प्र.	विभागीय प्रमुख
प्रा.डा	प्राध्यापक डाक्टर
त्रि.वि	त्रिभुवन विश्व विद्यालय
ज.मा.वि	जनता माध्यमिक विद्यालय
उ.मा.वि	उच्च माध्यमिक विद्यालय
ई.स.	ईस्वी सम्वत्
डा.	डाक्टर
नं.	नम्वर
नेपा. शि.	नेपाली शिक्षक
वि.स	विक्रम सम्वत्
क्र.स	क्रम सङ्ख्या